

УДК 37.013.73(09)

Галина Антонюк

ІДЕЇ СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ Й ОСВІТИ У ПРАЦЯХ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Період кінця XVII – XVIII ст. характеризується подальшим зростанням і зміцненням національних держав Європи, розвитком промисловості, докорінними економічними зрушеннями та соціальними конфліктами. Зі становленням буржуазного суспільства ідеї Просвітництва розвиваються спочатку в Англії, Франції, потім у Німеччині, Італії та в інших країнах. Характерною рисою Просвітництва було прагнення його представників до перебудови всіх суспільних відносин на основі розуму, “вічної справедливості”, рівності й інших принципів, що, на їх думку, випливають із самої природи, з невід’ємних “природних прав” людини. Рушійною силою суспільного розвитку просвітителі вважали розповсюдження передових наукових ідей, знань, а також покращення морального стану суспільства.

Просвітницька ідеологія, яка свого найвищого розвитку досягла у західноєвропейському культурному просторі у другій половині XVIII ст., була спадкоємницею попередніх ідейних рухів – гуманізму, реформації, ідей епохи бароко, що у нашому вітчизняному просторі “мало просвітницький характер” [6, с. 457-459]. Просвітителі вірили в людину, її розум і високе покликання. Панівною ідеєю культури XVIII ст. став Розум. Філософіраціоналісти були переконані, що природа влаштована “розумно”, тому може бути пізнана раціоналістичними засобами. Успіхи природничих наук сприяли поширенню думки, що науково-емпіричними методами можна вивчати не лише природу, але й людину і суспільство. Єдиний засіб суспільного поступу – економічного, соціального, юридично-правового – просвітники вбачали у поширенні освіти та наукових знань. Характерною рисою ідеології Просвітництва була віра її представників у вирішальну роль освіти, науки у суспільному розвитку. Саме ці риси Просвітництва визначають актуальність теми дослідження на сучасному етапі. Освіта, наука є вирішальними чинниками соціального поступу, умовою інтеграції нашої держави у європейський і світовий простір. Ефективність освітньої діяльності у багатьох рисах спрямовує тенденції у розвитку духовної культури суспільства, допомагає відродити і збагатити моральні ідеали і життєві пріоритети людини. Вітчизняна історія педагогічної думки дає нам багатий матеріал для вивчення, аналізу і переосмислення.

Завданням пропонованого дослідження є: з точки зору історичної ретроспективи проаналізувати погляди Феофана Прокоповича на освіту та виховання, прослідкувати ідеї залежності суспільного прогресу від рівня розвитку освіти, що були теоретично обґрунтованими у працях вченого; виокремити раціональні засади його вчення, що сприяли секуляризації науки від релігії, а далі – вивільненню інтелектуального і духовного життя країни з-під влади теологічного світогляду.

Німецький філософ І. Кант вважав, що Просвітництво – це вихід людини “зі стану свого неповноліття, в якому вона перебуває з власної вини... Для Просвітництва потрібна лише свобода і, притому, найбезневинніша, а саме: свобода за усіх випадків прилюдно користуватися власним розумом” [3, с. 27, 29]. Така свобода стала можливою лише на певному рівні соціально-економічного і політичного розвитку. В нових історичних умовах зацікавлення ідеологією просвітництва виявляла буржуазія, яка сформувалася як клас і почала йти до захоплення економічної, а потім і політичної влади. Саме ідеологія Просвітництва в цей час стала активним фактором, що працював на утвердження нової суспільно-історичної форми організації суспільства [5, с. 26-27].

У вітчизняному культурно-освітньому просторі наявність просвітницьких ідей можна прослідкувати вже в діяльності братств [1, с. 11]. Братства відіграли важливу роль у розвитку освіти і поширенні знань, у розвитку слов'янських, а отже, і української мови, у створенні друкарень, шкіл, виданні навчальної літератури, у формуванні національної самосвідомості [2, с. 127-172]. Братські школи з часу свого утвердження у вітчизняному освітньому просторі відзначалися демократичним характером (можливістю здобування знань для широких верств) і світським характером освіти. На думку П. Беркова, саме ці риси є найголовнішими ознаками раннього Просвітництва. Вони дають нам підстави вважати передумовою виникнення Просвітництва в Україні саме зародження братств, братських шкіл, а це період другої половини XVI ст. А далі розвиток основних ідей Просвітництва у вітчизняному освітньому просторі був пов'язаний із діяльністю Києво-Могилянської академії. Вихованці академії не стояли осторонь суспільних запитів, вони брали активну участь у підготовці вітчизняних освічених кадрів: вчителів, лікарів, юристів, дипломатів, перекладачів, фахівців військової та торгівельної справи [5, с. 30-31; 12, с. 136-146]. Діячі академії доклали значних зусиль у справі освіти широкого загалу.

Значного поширення у зазначений часовий період серед вітчизняних просвітників набуває **ідея залежності суспільного поступу від**

поширення освіти. Особливе місце у поширенні цієї ідеї належить Феофану Прокоповичу (1681–1736 рр.) – вченому, педагогу, видатному політичному і церковно-громадському діячеві.

Матеріалом для дослідження слугували твори Феофана Прокоповича, які увійшли до виданого у 1961 р. збірника його творів: “Сочинения” [10], “Духовний регламент” [11], “Розмова громадянина з селянином і співаком або дяком церковним” [7, с. 152-156], а також “Промова про заслуги наук, що прирівнюються до заслуг зброї” (переклад з латинської мови Володимира Литвинова [4, с. 77-82]).

Вже у трагікомедії “Володимир” (1705 р.) [10, с. 147-206] під виглядом боротьби християнства з язичництвом автор зображує актуальну на той час боротьбу просвітництва з неосвіченістю. У суперечці з грецьким філософом стосовно нового віровчення жрець Жеривол відстоює стару релігію, не приймає доказів Філософа на користь християнства [10, с. 181-187]. Жеривол – уособлення старого світогляду, такого, що не сприймає нового, не здатний на рівні розуму охопити християнське віровчення, віру в невидимого бога: “Чуєте, що нам сказав? Чи це він хвалений Філософ? Чужих богів знає, не знає свого! Не знає в кого вірує” [10, с. 180]. Володимирові та наближеним із його оточення стає зрозумілим, що несприйняття нового – це від неосвіченості. Боротьба закінчується перемогою Філософа, тобто перемогою освіченого розуму над примітивним невіглаством.

Значну увагу питанням освіти і грамотності було приділено ще в одному творі Ф. Прокоповича “Розмова громадянина з селянином і співаком або дяком церковним” [7, с. 152-156]. У цьому творі, написаному у київський період діяльності, Ф. Прокопович мав намір у популярній формі – формі розмови-бесіди викласти основні пункти православного віровчення. Наміри Ф. Прокоповича були на часі, оскільки, згідно тогочасних вимог, богословські питання вважалися можливими для викладу латинською мовою лише у школах, за умов, коли усна церковна проповідь за своєю формою (церковнослов'янською мовою) і змістом була недоступна для простого народу [7, с. 152]. Перша розмова в “Розмові громадянина з селянином” має предметом роздуми громадянина про переваги знання над неосвіченістю. Дячок і селянин вважають, що неосвіченість – це не гріх: “невежество не творит гріха” [7, с. 153]. Громадянин заперечує і заявляє, що “невежество суґубо есть: едино – простое и незлобное, или не упрямое, другое – нарочное, злобное и упорное... Еще кто слышит и научаем бывает, как в случающихся с письменными и умными людьми разговорах, так в церкви от священного притча, но нарочно тому не внимают и что глаголется, знати не хочет, еще же и научающих его презирает, той

согрешает, и не легко, понеже упрямо в невежестве своем пребывать случается” [7, с. 153]. Ще гірший різновид неучтва – від злості та заздрості: “есть невежды злобные и завистливые, которые, завидуя на других, себе в чести равных, а найпаче на меньших хотя достоинством или возрастом, однако правоумных и силу писания лучше ведущих и за то самое ненавидя их, когда что доброе сказывают или проповедают истину слова Божия, отвращаются от них и от Божиего словеси, не хотя ни слушати, ни разумети глаголемаго от уст их, аще и потребно быти к наставлению своему по совести знают; и за тым в неведении волею остаются...егда кого не любят, паче же и ненавидят, преследуя его, то онаго и проповедию, и разговором гнушаются, и как сами учения или речи его благоразумныя не слушают и слушати не хотят, так и иных от слушания отводят, по злобе своей, имеющийся к персоне того, который проповедует” [7, с. 155]. У цьому творі є ще одна суттєва заувага: дячок питає, чи всім необхідно бути грамотними? На що громадянин дає відповідь: “Чуть ли не всем, что возбраняет всем грамоте учиться или всем писания ведать?” [7, с. 155]. Ф. Прокопович виступає проти католицької доктрини про недоцільність і шкідливість освіти, яка на той час знайшла розповсюдження серед кийської ученості. Питанню поширення грамотності й освіти він надавав великого значення, як це стає очевидним із його пізніших творів [7, с. 156].

Велику увагу питанням розвитку освіти приділено в одному з програмних творів Ф. Прокоповича “Духовний регламент” (1721 р.) [11]. Це твір-маніфест, у якому було визначено роль церкви та її інститутів у державі (мова йшла про підпорядкування церковної влади світській із метою впровадження російським царем своєї реформаційної політики). Одним із заходів внутрішньої політики Петра I була церковна реформа, що передбачала ліквідацію інституту патріархату і встановлення колегіальної форми правління – синоду. Така форма була уподібнена до інших відомств централізованої держави, очолюваної світським правителем і давала можливість монарху контролювати всі види влади в країні (абсолютистська форма правління) [9, с. 14-16]. Теоретичні засади передбачуваної реформи були розроблені Ф. Прокоповичем разом із Петром I. Ними у співавторстві були написані документи, де обґрунтовувались абсолютистські централістські позиції світської влади: “Указ про виправлення чину духовного” і “Духовний регламент” [9, с. 14].

Як ідеолог просвіченого абсолютизму, Ф. Прокопович вважав науку головним засобом досягнення могутності держави. Найбільш переконливим доказом практичної користі від науки є, на його думку, ряд перемог, одержаних над ворогами після нововведень Петра I у російській армії та

флоті. У Духовному регламенті з цього приводу зазначено: “Известно есть всему миру, каковая скудость и немощь была воинства Российскаго, когда оное не имело правильного себе учения, и как несравненно умножилась сила его, и надчаяние велика и страшна стала, когда Державнейший наш Монарх, Его Царское Величество Петр I обучил оное изрядными регулами. То ж разуметь и о Архитектуре, и о Врачевстве, и о Политическом Правительстве и о всех прочих делах” [11, с. 19].

Ф. Прокопович визнавав за наукою право громадянства [7, с. 236]. У “Духовному регламенті” прослідковується позитивний ідеал просвіченого суспільства і водночас критичне ставлення до пережитків минулого. Ф. Прокопович виступав проти розповсюджуваної реакційними колами думки, що просвітництво є причиною виникнення еретичних вчень. У “Духовному регламенті” він зазначає: “И если посмотрим чрез истории, аки чрез зрительные трубки, на мимошедшие веки, увидим все худшее в темных, нежели в светлых учением временах... И аще бы учение церкви или государству было вредное, то не учились бы сами лучшие Христианстии особы, и запрещали-бы иным учиться: а то видим, что училися вси древнии наши учителя не токмо священнаго писания, но и внешней Философии” [11, с. 19]. Стару московську обрядність Феофан називає “невіглаством” і “забобонністю” (рос.: “невежеством” і “суеверием”), вважає представників старого учительного стану людьми, що тримають народ у темряві заради власної вигоди. Єдиним засобом від цього зла Ф. Прокопович вбачає у належній ґрунтовній освіті – “добром учении”, але неодноразово наголошує, що є необхідним, “чтоб это учение было на самом деле доброе и основательное: ибо учение доброе и основательное есть всякой пользы, как отечества, так и церкви, аки корень и семя и основание. Но сие накрепко наблюдать подобает, чтоб было учение доброе и основательное” [11, с. 19-20; 7, с. 237].

Згідно тогочасних суспільних вимог у “Духовному регламенті” Ф. Прокопович сформулював нові завдання, що ставилися перед церквою як перед державним інститутом. Одним із таких завдань була просвітницька діяльність церкви з метою виховання та правильного витлумачення християнського віровчення. За “Регламентом”, церква зобов’язана брати участь у справі просвітництва і скеровувати значну частину своїх доходів на організацію початкових шкіл, утримання учнів і вчителів. “Духовний регламент” зобов’язував єпархії організувати школи для молоді за рахунок однієї двадцятої частини урожаю найвідоміших монастирів і однієї тридцятої частини від земель церковних [11, с. 12]. Тим самим думка молодого Петра про церкву як помічника світської влади у справі народної

освіти одержала законодавчу форму. Але, не дивлячись на це, офіційна церква в особі вищих духовних чинів не виконувала покладених на неї обов'язків у справі освіти [9, с. 17].

Формулюючи нові завдання церкви щодо освіти і просвітництва, Ф. Прокопович у “Духовному регламенті” висунув нову програму проповідницької діяльності [11, с. 9-10; 7, с. 242-245]. На його думку, представники духовництва – єпископи і священники – це “перші учителі народу” (“ближайшие учителя народа”) [11, с. 9], які своєю проповідницькою діяльністю мають наставляти вірних. Церковна проповідь, за Регламентом, має стати головним засобом у розвитку релігійно-моральних норм у суспільстві. В умовах нестачі шкіл і належно освічених учителів церква повинна була взяти справу освіти і виховання на себе. Ф. Прокопович зауважує, що серед представників церкви мало є осіб, які б могли правильно витлумачувати основи віри, і вказує на нестачу відповідної літератури для проповідування і просвітницької справи: “А понеже мало есть, противно толикаго Российския церкви многонародия, таковых пресвитерей, которые наизусть могли бы проповедать догматы и законы Св. Писания, то всеконечная нужда есть имети некия краткия и простым человеком understandable и ясныя книжицы, в которых заключится все, что к народному наставлению довольно есть; и тыя книжицы прочитывать по частям в недельные и праздничные дни, в церкви пред народом” [11, с. 9]. З метою подолання нестачі навчальної літератури Ф. Прокопович сам укладає навчальний посібник для дітей і дорослих – буквар із викладом основ православного віровчення “**Первое учение отроком**” [7, с. 277-278]. Як зауважує П. Морозов, “эта книжка вскоре сделалась обязательным руководством для обучения всех русских детей; она печаталась в огромных количествах экземпляров, для разсылки по епархиям; синод предписал, “дабы всякий священник, и диакон, и причетник имели у себя букварь, и прилежно по сему заповеди Божия с толкованием и прочее в твердую память принимали” [7, с. 278]. Таким чином, буквар Ф. Прокоповича виконував подвійне призначення: слугувати першою книгою для освіти дітей і бути заміною усної церковної проповіді для простого народу в умовах нестачі освічених духовних проповідників.

Великого значення Ф. Прокопович надавав вихованню підростаючого покоління. У передмові до “Первого учения” він висловлює думку, що від виховання залежить усе життя людини, що підтверджується прикладом не лише окремої людини, а й цілих народів: “в котором народе многия свары, ненависти, коварства, татьбы, разбои и прочия злонравия – не усумневайся, что в нем нет доброго наставления детям” [7, с. 278-279].

Ф. Прокопович застерігає, що схильність до зла є у кожної людини як наслідок першого гріхопадіння, але ця схильність більше посилюється від спілкування “зі злими людьми” і може стати звичкою. Моральний стан суспільства він пов’язує з належним вихованням: “Какова же добра надеяться, где нет добраго детям воспитания? А воспитание таковое в России – кто не видит, как скудно? Мнози и благочестнии у нас и богобоящиеся человецы, не ведая силы закона Божия, многих своих грехов не ведают и в бесстрашии пребывают. Все богопочтение полагают во внешних обрядах и телесных обученнях, ниже помышляюще о самом основательном благочестии. . . Не имуще бо страха Божия за лишением доброго воспитания, когда читать и писать научилися, глухое тое искусство обращают себе на орудие злобы, и пишут клеветы, ябеды, соблазны, хулы, пасквили, портят записи, договоры, духовницы, притворяют указы. Нецые же, помышляя о себе, что понеже читать умеют, весьма мудры есть, дерзают вымышлять плевельная учения, мнимая им богословская, и в народе раскол делают” [7, с. 279].

Недостатній рівень освіти у тогочасному суспільстві Ф. Прокопович пов’язував із незнанням основ православного віровчення – “закону Божого”, а також із тим, що навчальні книги для дітей були написані “словенским высоким діалектом”, а не простою мовою – “просторечием”, що ускладнювало засвоєння дітьми навчального матеріалу (Ця вимога є актуальною для сучасної школи – Г. А.). Як зазначає П. Морозов, “народ необходимо было перевоспитать, внушить молодому поколению уважение и стремление к тому, чего прежде учили бояться, дать ему возможность воспринять те идеи, которые проводились в жизнь реформою. “Первое учение отроком” было одним из орудий достижения этой цели” [7, с. 279-280].

Ф. Прокопович у своїх творах виявляє обізнаність із науковим і культурним поступом Західної Європи. Епоху середньовіччя він характеризує як епоху застою в науці: “Ведати же подобает, что от пятисотнаго до четыренадесятьсотнаго году, сиесть чрез девять сот лет во всей Европе вся почитай учения в великой скудости и неискустве были, так что у самых лучших авторов, во оныя времена писавших, остроумие видим великое, а света великаго не видим”. Здобутки Відродження Ф. Прокопович загалом оцінює позитивно, але в той же час дає критичну оцінку деяким негативним сторонам цього могутнього руху, що з часом охопив усю Європу: “По четыресотном над тысячу годе почали проявлятися любопытнейшии и потому искуснейшии учителя, и помалу многия Академии гораздо великую, и почитай от древних оных Августовых лет большую силу возымели: многия обаче училища в прежней тине остались, так что у оных Реторики, и Философии и

прочих учених имена точию суть, а дело не тоє. Причини того различныя суть, которыя zde за краткость не воспоминаются” [11, с. 20].

Впродовж усієї своєї педагогічної та літературно-проповідницької діяльності Ф. Прокопович виявляв інтерес до наукового знання, заклики здобувати освіту прослідковуються у його численних творах і не втрачають актуальності в сучасних умовах.

У 1982 р. у журналі “Філософська думка” № 1 у перекладі з латинської мови (автор перекладу – Володимир Литвинов) був опублікований ще один твір Ф. Прокоповича, у якому він розвиває думку про користь від наук, прирівнює наукові знання до володіння зброєю. Твір має назву “Промова про заслуги наук, що прирівнюються до заслуг зброї” [4, с. 77-82]. Ф. Прокопович зазначає, що наукове знання нерідко перевищує здобутки у військовій справі: “Студенти надають перевагу військовій справі, – особливо жорстокі за звичаєм і марнославні, які своє шанують і славлять, ним тішаться, його до себе підносять. Та Марсові не слід присвячувати життя! Ним захоплюються переважно в дитячому віці!” [4, с. 77]. У цій Промові показано “наскільки мистецтво миру шляхетніше за мистецтво війни, наскільки слава наук переважає військові подвиги” [4, с. 77-78]. Не заперечуючи значення зброї у розбудові держави, Ф. Прокопович застерігає, що “зброєю, проте й зашкодити собі можна” [4, с. 78]. Він вважає, що обидва мистецтва – зброї і наук – є врівноваженими, визнає, що “розквіт наук, якщо не повністю, то, певно, більшою частиною своєї слави зобов’язаний славі зброї”. Далі зазначається: “Але якщо наукові заняття так зобов’язані військовій доблесті, то і зброя без наук не може бути славною і переданою на вічну пам’ять потомкам. Заслуги того й другого можна легко зважити і порівняти, немов вагу на терезах” [4, с. 78]. Ф. Прокопович вважає, що людина у житті має прагнути до занять “приємних” і “бажаних”, а такими, на його думку, є наукові заняття. Користь від наук спостерігається у всіх сферах: “...науки сприяють здобуванню знань, дають поради у вихованні престолонаслідників і царів і допомагають міським урядовцям у розв’язанні різноманітних справ: при зустрічі послів, укладанні договорів, при врученні нагород, вихованні діянь, виправленні вад і багато в чому іншому, – навіть у відверненні лиха, як особистого і суспільного” [4, с. 81].

Ідеї, висловлені Ф. Прокоповичем у Промові й інших творах, є свідченням просвітницького характеру його діяльності, яка виявлялася, перш за все, у заснуванні світської моделі школи, у написанні підручників, у його суспільній і літературній творчості. Після інкорпорації частини українських земель у складі Російської імперії Ф. Прокопович на запрошення

Петра I здійснював свою діяльність як “прес-секретар” російського імператора, був у складі вищого державного апарату російської держави. Ф. Прокопович очолював “учену дружину” Петра I (А. Кантемір, М. Ломоносов, В. Татіщев та ін.), брав участь у розробці проекту Петербурзької Академії наук і комплектуванні її науковими кадрами. Найбільш талановитих учнів своєї школи Ф. Прокопович посилав із рекомендаційними листами на навчання за кордон, зокрема до Німеччини [5, с. 77; 8, с. 80-82]. Ф. Прокопович на практиці здійснював настанову, висловлену ним у “Духовному регламенті”: “...Просвещенный человек никогда сытости не имеет в познании своем, но не престанет никогда же учиться, хотя бы он и Мафусалев век пережил” [11, с. 20].

Ідеї Просвітництва, висловлені Ф. Прокоповичем, були продовжені та розвинені у вітчизняному освітньому просторі у творчості Г. Сковороди, Я. Козельського, П. Лодія та інших видатних діячів науки і культури в етико-гуманістичному і науково-освітньому напрямі.

Викладений матеріал дозволяє зробити такі висновки:

Впродовж історії свого становлення українська педагогічна культура розвивалась як така, що була відкрита до надбань передових культур інших народів. Відкритість вітчизняної педагогічної культури прослідковується у поширенні ідей Просвітництва, що були панівними у західноєвропейському культурному просторі в період XVII – XVIII ст. Основними рисами ідеології Просвітництва є популяризація наукового знання, пропаганда ідей добра, соціальної справедливості, залежності суспільного прогресу від поширення освіти. Ці питання стають предметом теоретичних роздумів вітчизняних мислителів, що здійснювали свою діяльність в окреслений час в Україні та за її межами. Одним із таких видатних учених був Ф. Прокопович, який у своїх працях “Духовний Регламент”, “Первое учение отроком”, “Разговор гражданина з селянином да певцом или дячком церковним” та інших приділяв значну увагу питанню розвитку освіти та наукового знання, пов’язував освітні питання з рівнем суспільного поступу, вважав, що саме освіта і виховання є тими чинниками, що здатні змінити людину та недосконалий суспільний устрій. Свої теоретичні роздуми Ф. Прокопович поєднував із практикою. Він активно долучився до проекту створення Російської Академії наук; будучи її протектором, доклав чимало зусиль для розвитку природничих і математичних дисциплін у вітчизняному освітньому просторі. Спадщина Ф. Прокоповича є свідченням змін, що відбувалися у свідомості тогочасного українського і російського суспільства на зламі XVII – XVIII ст. Передусім мова йде про розклад середньовічного теологічного світогляду, поширення природни-

чо-наукового знання, нове розуміння людини у системі суспільних відносин. Ідеї Ф. Прокоповича підготували ґрунт для вітчизняних мислителів, що здійснювали свою наукову-освітню діяльність у контексті ідей Просвітництва і науки Нового часу в наступні епохи.

Посилання:

1. Берков П. Н. Основные вопросы изучения русского Просветительства // Проблемы русского Просвещения в литературе XVIII века. / Отв. ред. чл.-кор. АН СССР П. Н. Берков. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР (Ленингр. отд-е), 1961. — 272 с.
2. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVIII ст. : [монографія] / Я. Д. Ісаєвич. — К. : Наукова думка, 1966. — 251 с.
3. Кант І. Ответ на вопрос: что такое Просвещение? / И. Кант // Сочинения: в 6-ти т. — Т. 6. / Под общ. ред. В. Ф. Асмуса и др.; Вст. ст. Т. И. Ойзермана. — М. : Мысль, 1966. — 743 с.
4. Литвинов В. Д. Ідеї Просвітництва у працях Ф. Прокоповича // Філософська думка. — 1982. — № 1. — С. 77—82.
5. Литвинов В. Д. Ідеї раннього Просвітництва у філософській думці України : [монографія] / В. Д. Литвинов. — К. : Наукова думка, 1984. — 152 с.
6. Лихачев Д. С. Заключение // История русской литературы X—XVII веков / Под ред. Д. С. Лихачева. — М. : Просвещение, 1980. — 461 с.
7. Морозов П. Теофан Прокопович как писатель. Очерк из истории русской литературы в эпоху Преобразования. — С.-Пб. : Типография В. С. Балашева, 1880. — 402 с.
8. Нічик В. М. Суспільно-політичні погляди Ф. Прокоповича : Передмова до I-го тому // Прокопович Ф. Філософські твори в трьох томах. — Т. I. : Передмова. Прориторичне мистецтво. Різні сентенції. — К. : Наукова думка, 1979. — 512 с.
9. Петров Л. А. Общественно-политические взгляды Прокоповича, Татищева, Кантемира // Труды Иркутского государственного университета им. А. А. Жданова. Серия философская. Том XX. — Иркутск, 1959. — С. 59.
10. Прокопович Ф. Владимир // Прокопович Ф. Сочинения. — М. ; Л. — Изд-во АН СССР, 1961. — С. 147—206.
11. Прокопович Ф. Духовный регламент. 1721 год. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.krotov.info/acts/18/1/1721regl.html>
12. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. — Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. — 204 с.

References (transliterated and translated):

1. Berkov P. Osnovnyye voprosy izucheniya russkogo Prosvetitelstva (Key questions the study of Russian Enlightenment) // Problems of Russian Enlightenment in the literature of the XVIII century. Moscow; Leningrad, 1961. 272 p.
2. Isayevych Ya. Bratstva ta yikh rol v rozvytku ukrayinskoyi kultury XVI – XVIII st. : [monohrafiya] (Brotherhood and their role in the development of Ukrainian culture XVI - XVIII centuries : [monograph]. Kyiv, 1966. 251 p.
3. Kant I. Otvet na vopros: chto takoye Prosveshcheniye? (The answer to the question: what is Enlightenment?). M., 1966. 743 p.
4. Lytvynov V. Ideyi Prosvitnytstva u pratsyakh F. Prokopovycha (Enlightenment ideas in the works by F. Prokopovych) // Philosophical Thought, 1982, № 1. P. 77-82.
5. Lytvynov V. Ideyi rannioho Prosvitnytstva u filosofskiy dumtsi Ukrayiny : [monohrafiya] (The ideas of the early Enlightenment in Ukrainian philosophical thought : [monograph]). Kyiv, 1984. 152 p.

6. *Likhachev D.* Zaklyucheniye (Conclusion) // History of Russian literature of X-XVII centuries. M.: Education, 1980. 461 p.
7. *Morozov P.* Teofan Prokopovich kak pisatel. Ocherk iz istorii russkoy literatury v epokhu Preobrazovaniya (Theophan Prokopovich as a writer. Sketch of the history of Russian literature in the era of the Reformation). Saint-Petersburg, 1880. 402 p.
8. *Nichyk V.* Suspilno-politychni pohlyady F. Prokopovycha. Peredmova do I-ho tomu (Social and political views of F. Prokopovych. Preface to the first volume) // Prokopovych Theophanes. Philosophical works in three volumes. Volume I: Preface. On the rhetorical art. Different sentiments. Kyiv, 1979. 512 p.
9. *Petrov L.* Obshchestvenno-politicheskiye vzglyady Prokopovicha, Tatischeva, Kantemira (Political views of Prokopovich, Tatischev, Cantemir) // Proceedings of the Irkutsk State University by A. A. Zhdanov. Philosophical Series. Volume XX. Irkutsk, 1959. P. 59.
10. *Prokopovich F.* Vladimir // Works. Moscow; Leningrad, 1961. P. 147-206.
11. *Prokopovich F.* Dukhovniy reglament. 1721 god (Spiritual regulations. Year 1721). – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.krotov.info/acts/18/1/1721regl.html>
12. *Khyzhnyak Z.* Istoriya Kyievo-Mohylyanskoyi akademiyi (History of Kyiv-Mohyla Academy). Kyiv, 2008. 204 p.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013

Г. Антонюк

Идеи общественного прогресса и образования в произведениях Феофана Прокоповича

В контексте западноевропейского Просвещения в статье проанализированы взгляды Ф. Прокоповича на образование и воспитание; прослежена идея взаимосвязи общественного прогресса и уровня образования, что было теоретически обосновано в произведениях ученого “Духовный Регламент”, “Первое учение отроком” и др.; охарактеризованы задачи церкви как государственного института в деле образования и морального воспитания общества в условиях недостатка просвещённых кадров и соответствующей учебной литературы. Теоретические взгляды Ф. Прокоповича на образование и воспитание были подтверждены его научно-педагогической деятельностью в Киево-Могилянской, а далее – в Петербургской Академии наук. Историческая ретроспектива взглядов Ф. Прокоповича на образование и воспитание представляет интерес для современной педагогической науки, а его наследие заслуживает на то, чтобы быть переосмысленным в условиях современности.

Ключевые слова: эпоха Просвещения, отечественное образовательное пространство, Феофан Прокопович, образование, воспитание, общественный прогресс.

G. Antonyuk

Ideas of Social Progress and Education in Works by Theophanes Prokopovych

The article analyzes F. Prokopovych's views on training and education in the context of Western European Enlightenment. The author traces the idea of the relationship between social progress and the level of education that was theoretically grounded in the following works of the scientist “Spiritual Regulation”, “First teaching of lads”, and others). The article describes the task of church as a public institution concerning education and moral education of society in terms of lack of educated personnel with corresponding educational literature. Theoretical views of Theophanes Prokopovych on training and education were confirmed by his scientific and educational activity in Kyiv Mohyla Academy, and further in St. Petersburg Academy of Sciences. Views of

F. Prokopovych on the social significance of education from position of the historical retrospective deserve study and reconsideration in modern conditions.

Key words: Enlightenment, domestic educational environment, Theophanes Prokopovych, training, education, social progress.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. М. Вдович